

TERMÉS

Utca és közterület elnevezések Körmenden

Párizsról járja a hír, hogy jónéhány kerületében még ma is el lehet igazodni a Balzac regények nyomán. Ugyanezt nem lenne tanácsos megpróbálni Körmenden, akárcsak egy 1900-ban készült csatornázási térkép alapján sem, ugyanis sűrűn változtak a nevek századunkban. Ezzel a tanulmánnyal szeretnénk megkönnyíteni mindazoknak a dolgát, akik eligazodni kívánnak a város utcáinak múltbéli elnevezéseit illetően, vagy összefüggéseket kívánnak keresni különböző politikai rendszerek és azok emlékkállítási gyakorlata között.

A közterületek névadási szokásait vizsgálva, Magyarországon két szakasz különíthető el: (1) A településszerkezet lassú formálódása és a tervszerű alakítás kezdeti időszaka és (2) A polgári kortól (XIX. századtól) napjainkig tartó időszak.

Az első szakaszra a természetesség volt jellemző, amikor is nem a városvezetés döntései nyomán születtek az elnevezések, azok csak átveszik, alkalmazzák nyilvántartásaikhoz. A második szakaszra – napjainkig tartóan – a tervszerű formálás és vele együttjáró törvényesítések jellemzik a névadásokat: közgyűlés, képviselőtestület, tanácsülés majd újra önkormányzati jog lett a közterületek névadása, illetve annak módosítása.

Körmend csak annyiban tér el az átlagos magyar településektől, amennyiben ez a város nem spontánul alakult, hanem telepítéssel keletkezett. Ebből következően Körmenden már viszonylag korán rendezett utcák, terek, szerek jöttek létre.¹ Mégha sűrűn változtak is az elnevezések, de a tájékozódást elősegítette, vagy legalábbis megkönnyítette a telepítés áttekinthető szerkezete.²

A polgári kort megelőző időszakokkal dr. Iványi Béla: *Képek Körmend múltjából* című tanulmánya foglalkozik és megemlíti számos utcaelnevezést is.³ Sajnos több ponton nem tett különbséget a népnyelvben élő és a hivatalos elnevezések között. Csak a példa kedvéért: a népnyelv Újvári útnak is hívta a főutcát, mai Rákóczi utat, de annak az előbbi hivatalos elnevezése dokumentumokkal nem volt mindeztideig igazolható. Dr. Tóth István György: *Körmend alapítása, a város alaprajza a XVII. században* című igényes, szakszerű tanulmánya, dokumentumokkal és térképekkel való hitelesítése jelenti számunkra az egyik kiinduló pontot.⁴ A XIX. századtól pedig saját kutatásaimból építkezem. Városterképek, ingatlanbejegyzések, gazdacímtárak, képviselőtestületi anyagok, tanácsülések, Nemzeti Bizottsági és rendőrségi iratok alapján kíséreltük meg a hitelesnek mondható összegzés elkészítését.

A definiálás

„Az utca, a közterület mindennapi életünk megnyilvánulásainak fontos és jellemző terepe. Városban, falun a házsorok között a közlekedés lebonyolítására kialakított, rendszerint nem széles, illetve kisebb fontosságú útvonalról – utca –, vagy a házak

¹ *Tóth István György*: *Körmend alapítása. A város alaprajza a XVII. században* Századok 1979/4. sz.

² Uo. térképmelléletek

³ *Dr. Iványi Béla*: *Képek Körmend múltjából*. Körmendi Füzetek 1943/4. sz.

⁴ *Tóth István György* idézett tanulmányából

között, mindenekelőtt az utcák keresztezésénél keletkező közterületről – tér – van szó. A fogalom további finomításával beszélhetünk átjáróról – két utca összeköttetése kapualjakon, udvarokon, vagy vasúti síneken – közről – összekötő utcácska – sorról, sétányról – amelynek csak egyik oldala van beépítve – laza beépítésű útról, valamint parkról – zöldterület, határoló házak nélkül – mindezek tartoznak a közterület fogalmába.⁵ Nézzük példákkal bemutatva, melyek találhatók ezek közül városunkban, Körmenen.

Utca: Deák Ferenc utca, Rákóczi Ferenc utca, Zsák utca. *Út:* Hegyalja út, Rábamelléki út, Hunyadi út. *Tér:* Dobó tér, Olcsai Kis Zoltán tér, Petőfi tér, Szabadság tér. *Lakótelep:* Bartók Béla lakótelep, Oncsa telep, Rokkant telep, Tisztviselő telep. *Szer:* Cigányszer (volt 1945-ig), Pajtaszer (volt a XVII. században). *Kör:* Várkör, Szabadságkör. *Szabad tér:* Várkert, Béke park.

A névválasztási formák, indítékok

1. Egyszerű, természetes közösségi jelek:

Ide azok tartoznak, melyek nem szakadnak el a tájtól, annak jellemző tulajdonságaitól.

Keleti utca – a település égtáj szerinti szélső utcája.

Mező utca – változóan több utca is viselte egymás után ezt a nevet, de mindig megművelt földterületek voltak a szomszédságában.

Nyúl utca – korábban azon a helyen volt a Nyulak sűrűje elnevezésű dűlő.

Rábamelléki utca – a folyóval párhuzamos egyik utca.

Szénatelep utca – a terményforgalmazás helyszíne volt.

Vasútmellék utca – a vasúti pályával párhuzamos utca, melynek csak egyik fele volt beépítve.

2. Olyan nevek, melyek az utcában lakó személyről, épületről kapták elnevezésüket, s vált szokásból törvényileg is elfogadottá: Ezek többsége a XVII. századtól ismert nevek.⁶

Ballás Deák utca – a benne lakó írástudó emberről elnevezve.

Kapu utca – a városkapuhoz vezető utca.

Kórház utca – az utcában lévő ispotályról elnevezve, de a XX. században az új kórházról is nevezték rövid ideig.

Malom utca – az utca végén lévő rábaparti vízimalomra utaló név.

Sóház utca – az utcában lévő sóház adta a nevét.

Templom utca – az utcában lévő katolikus templomról kapta a nevét.

3. Számozással jelzett utcák:

A Rokkanttelep és a Tisztviselő telep utcái 1928 márciusig római számmal voltak jelölve:

I., II., III., IV., V. stb.

4 Mesterséges utcanévek a XIX. századtól:

a) Irányjelző utcák

Berki út – Alsóberki volt önálló községrész főutcája.

Hegyalja út – A Korona szállótól a Csörnöc rétig vezető út.

Szombathelyi postaút – A Korona szállótól a rádóci földekig vívő út.

Újvári út – Az újvári úti dűlőkhöz vezető út.

b) Személyekről elnevezett utcák: Ezek mindig is a kordivattól függtek.

„A boldog békeidőkből”: Bercsényi Miklós-, Deák Ferenc-, Kossuth Lajos-, Rákóczi Ferenc-, Thököly Imre utca.

⁵ Varsányi Péter István: A szombathelyi utcanévváltozások krónikája 1989-1992. Vasi Szemle 1993/3. 26. old.

⁶ Tóth István György idézett tanulmányból

„A Horthy időkből”: Gróf Apponyi Albert-, Gróf Tisza István-, Horthy Miklós-, Lord Rothermere-, Szent Imre herceg-, Dr. Vass József-, Fery Oszkár utca.

„A koalíciós évek 1945-49 idejéből”: Ady Endre-, Áchim András-, Bajcsy-Zsilinszky Endre-, Batsányi János-, Bem József-, Damjanics János-, Fürst Sándor-, Garami Ernő-, Lenkey János-, Mónus Illés-, Rózsa Ferenc-, Sallai Imre-, Somogyi Béla-, Tácsics Mihály-, Zalka Máté utca és Petőfi tér.

„A Szocializmus idejéből 1950-1989”: Nikos Beloianisz-, Rákosi Mátyás utca.

1990 után: Prímás-, Rózsa-, Szent Imre herceg-, Téglagyári-, Templom utca.

c) Olyan személy nevét viselő utca, mely a névadó munkásságát ismerte el ily módon, politikától mentesen: Dienes Lajos óvodalapítóról; Vida József jogász, költőről; Dr. Batthyány Strattman László hercegorvosról; Olcsay-Kis Zoltán szobrászművészcéről; Molnár Lajos ornitológusról.

d) A korszellemet őrző utcanevék, nem személyekről elnevezve: Kolozsvári-, Muraszombati-, Komáromi-, Aradi-, Pozsonyi-, Nagyvárad-, Németújvári-, Alkotás-, Alkotmány-, Felszabadulás-, Úttörő utca.

e) Állat- vagy növényneveket viselő utcák: Pacsirta-, Akác-, Avar-, Juhar-, Nyírf-, Pipacs-, Tölgyfa-, Rózsa utca.

Névadási kezdemények

Vegyük sorra az elnevezéseket a XVII. századtól, mivel az első térkép ami fellelhető Körmendről 1667-ben készült, majd az 1720-ból, 1784-ből, 1857-ből származókat is figyelembe vettük.⁷ A XX. századot vizsgálva: 1990-es városi csatornázási térképet, 1991-es új kataszteri térképet és az 1993-as legújabb várostérképet vizsgáltuk, vetettük össze.⁸

Az első térképen való eligazodást, a későbbi 1698-as esztendőből származó Urbárium segíti elő, amelyben négy utcanév van megemlítve:

1. *Torony utca:* a mai Kölcsey Ferenc utca, mely a benne lévő építményről lett elnevezve, bár előtte még kapitány utca nevet is viselte.

2. *Ettei utca:* a mai Dienes Lajos utca nyugati fele, mely az utcában lakó Hettyei családról kapta nevét.

Kapu utca: a mai Széchenyit és Vida J. utcát jelentette, amely összekötötte az északi és déli városkapukat.

4. *Malom utca:* a mai Berzsényi D. utca volt melynek déli végén állt a rábai vízimalom. Egy alig 49 évvel korábbi leírásban *Ballás deák utzája* nevet viselte a benne lakó Retkes Ballás deákról. Egy 1603-ból származó urbárium szerint már lakták a *Piarcteret*, a mai Szabadság teret.

Ugyanezen időből tudunk egy *Mártonné utzáról*, de azt még senki nem tudta a kutatók közül azonosítani a kevés információ miatt. És megvolt már 1680-ban a mai Rákóczi út egy névvariációja *Újvári ucca*-ként, de hivatalos irattal alá nem támasztva, népnyelvi elnevezésként.

Pajta szer, mely nem lakóházakkal volt beépítve, a mai Rákóczi Ferenc út északi oldalán. Térképen csak 1720-tól rögzítették, amikor is a mai Rákóczi Ferenc utcát Nagy ucca néven szerepeltették.

1720-ban a *Szombathelyi utca:* a mai Thököly Imre utcával volt azonos. Ugyanezen részen a mai Deák Ferenc és Kossuth Lajos utcákkal egybeeső részen a Pajtaszer szekerűtjai *Bodó* és *Tóth uccaként* van leírva. Mivel a lakóházakkal kiépült utcák másképpen helyezkednek el, ezért nem lehet a maiak előzményeként tekinteni.

⁷ 1667: Országos Levéltár C. 30. (Eredetije Karlsruheban van), 1720: uo., 1784: uo., 1857: Országos Levéltár Térképtár ús. 78. Körmend. Vas megye.

⁸ Az első kettő a Vas megyei Levéltár térképtárában, az utóbbi a városi polgármesteri hivatalból származó.

Az 1760-as években készült felmérés már az eddig említettekkel együtt 18 utcanevet sorolt föl: *Hajas utza*: a mai Lenkey János; *Kis utza*: a mai József Attila; *Templom utza*: ma is ez a neve; *Alsó és Felső keresztutza*: a mai Dienes László; *Hidrajáró utza*: a mai Mónus Illés utcából indult merőlegesen a Rábára egy rövidke utca. Hosszú ideig lóúsztatónak nevezett rész. A XIX. század utolsó negyedében a liberális politikai gyakorlat és a császári-királyi udvar politikai enyhülése lehetővé tette, hogy a század nagy magyarjaival elkezdve, de a Körmenden helyileg ismert személyekről is lehetett utcákat elnevezni. Deák Ferenc, Széchenyi István, Berzsényi Dániel után Udvary Ferenc, Batthyány Fülöp, Dienes Lajos, Vida József vált névadóvá.

Ezt követően az 1900-as első esztendőben kapott új nevet néhány utca, ami az egyértelműséget is elősegítette: *Thököly Imre utca*: korábban volt Szombathelyi utca, miközben volt egy Szombathelyi postaút is, a mai Hunyadi utca. *Bercsényi Miklós utca*: korábban volt Mező utca, de mivel a vasúton túli új szélső utca örökölte meg, a mai Ady Endre utca segítette a tájékozódást.

Mikes Kelemen utca: korábban volt Kórház utca, de az újonnan fölépült kórház is joggal tartott igényt a névre, így oldották föl a kettősséget. *Arany János utca*: nem találtunk semmiféle indoklást arra, miért vették el Udvary Ferenc nevét az utcától. *Rákóczi Ferenc utca*: Rákóczi hamvainak hazahozatala Kassára, adta a keretet az ünnepségsorozatra az átnevesítéshez a korábbi Nagy, illetve Hosszú utcából. *Kórház utca*: a már indokolt új kórházról lett a mai Munkácsi Mihály utca elnevezve.

A trianoni békeszerződés aláírása után szinte azonnal indult az átnevesítés első hulláma. Mindezt belügyminiszeri kezdeményezésre tették a települések országszerte. Körmend követte az elvárás, kifejezve a korszellemmel való azonosulást.

A leválasztott országrészekre emlékezve évszázados utcanevek estek áldozatul 1921-től: Árok utcából: *Kolozsvári utca*, mai Bem József utca; Kis utcából: *Muraszombati utca*, mai József Attila utca.

Ugyanezen évben, 1921-ben két államférfiúról neveztek el utcát:⁹ *Gróf Apponyi Albebről*, a volt Hajós-, mai Lenkei János utcát. *Gróf Tisza Istvánról*, a volt Kulcsos, mai Dózsa György utcát. 1928. márciusban az egy esztendeje folyó előkészületek után döntött a képviselőtestület a Tisztviselő telep és a Rokkant telep utcáinak „hazafias és méltó elnevezéséről”.¹⁰ Ezek nagyjából új utcák voltak: *Jókai Mór*, ma is Őrzi; *Petőfi Sándor*, ma is Őrzi; *Vörösmarty Mihály*, ma is Őrzi; *Árpád*, ma is Őrzi; *Komáromi*, ma Bacsó Béla; *Aradi*, ma Tánicsics Mihály; *Pozsonyi*, ma Mártírok; *Nagyváradi*, ma Bartók Béla; *Németújvári*, ma Téglyagári; *Nyúl*, ma Rózsa; *Tilalmasi*, ma Somogyi Béla.

1930 tavaszán a hercegorvos emlékére a fő téri Immaculáturum kivilágításával egyidőben utcát is elneveztek róla, *Dr. Herceg Batthyány Strattmann László* néven, a mai Móricz Zsigmond utcát.

Ugyancsak 1930-ban lesz utcanévadó: *Horthy Miklós*, a mai Bástya mely korábban is Bástya volt. *Lord Rothermere*, a volt Mező, mai Ady Endre utca. *Dr. Vass József*, (a város díszpolgára volt belügyminiszter) a mai Erkel Ferenc utca. 1931-ben pedig újabb kultuszeremtés viszi el a korábbi Alsóberki főutcáját, Szent Imre hercegre változtatva azt.

1940. decemberében a Tanácsköztársaság idején volt úgynevezett „ellenforradalmi lázadás” csendőráldozata kapott utcát, *Fery Oszkár*ról nevezték el az addigi Hid-, a mai Bajcsy-Zsilinszky Endre utcát. Aktualitását az odatelepített csendőrlaktanya avatása adta.¹¹

1943. májusban kezdődött egy 15 házból álló telep építése, amit az Országos Nép és Családvédelmi Alap finanszírozott, nagycsaládos, hazafias érzelmű, magyar munkások támogatására. *ONCSA* telep lett a neve.

⁹ Vas m. Levéltár közgyűlési jegyzőkönyvnek V. K. 36/10. 1921. 102. old.

¹⁰ Vas m. Levéltár közgyűlési jegyzőkönyvnek V. K. 36/10. 1928. 155. old.

¹¹ Körmend Város története. Szerkesztette Szabó László 1994.

Ezt követően a háború végén a Nemzeti Bizottság „hazafias felbuzdulásból” visszaállítja rendeletileg a *Bástya-*, *Mező-* és *Híd* utca elnevezéseket.

A nagy átkeresztelés 1948. március 13-án volt: „Korszerűtlen és elavult utcanevek megváltoztatása”¹² címmel volt napirenden a képviselőtestület előtt az ügy. Az évfordulás elnevezéseket kezdeményezték, de azon jóval túlfutva határozták el a névváltoztatásokat: *Esze Tamás utca*: a volt Halász u.; *Bem József utca*: a volt Kolozsvári u.; *Sallai Imre utca*: a volt Németújvári u.; *Somogyi Béla utca*: a volt Tilalmasi u.; *Mókus Illés utca*: a volt Rábamellék u.; *Batsányi János utca*: a volt Szegély u.; *Dózsa György utca*: a volt Gróf Tisza István u.; *Áchim András utca*: a volt ONCSA telep; *Bajcsy-Zsilinszky Endre utca*: a volt Híd u.; *Bacsó Béla utca*: a volt Komáromi u.; *Ady Endre utca*: a volt Mező u.; *József Attila utca*: a volt Muraszombati u.; *Rózsa Ferenc utca*: a volt Nyúl u.; *Mártírok utca*: a volt Pozsonyi u.; *Zalka Máté utca*: a volt Újváros u.; *Móricz Zsigmond utca*: a volt Dr. Herceg Batthyány Strattman László u.; *Garami Ernő utca*: a volt Kórház u.; *Bartók Béla utca*: a volt Nagyvárad u.; *Damjanics János utca*: a volt Sóház u.; *Görgey Artúr utca*: a volt Dr. Vass József u.; *Batthyány Lajos tér*: a volt Piac tér; *Szabadság kör*: a volt Várkör.

Az államszocialista korban csupán kisebb módosítások, pontosabban négy bejegyzett változás történt: 1950-től *Erkel Ferenc utca* lett a volt Görgey Artúr u.; 1952-től *Rákosi Mátyás utca* lett a volt Deák Ferenc u.; 1953-tól *Nikos Beloianis utca* lett a volt Templom u.; 1956-tól pedig újra *Deák Ferenc utca* lett a volt Rákosi Mátyás utca.

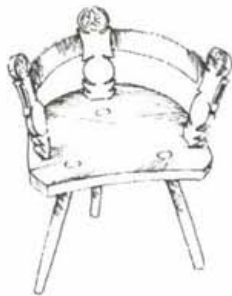
A város térbeli megnagyobbodásával az új utcák, terek elnevezéseiben az erőltetett ideológiai tartalmúakat hordozó névadásokat már mellőzte a városvezetés.

Legújabbkori rendszerváltozásunk sem múlhatott el utcanévváltoztatás nélkül. Természetes, hogy a görög kommunista mártír nehezen kiejthető nevét visszacserelték az évszázadokon át használt *Templom utcára*. Továbbá Szent Imre hercegnek és Faludy Ferenc jezsuita papköltőnek kívántak utcanévvel emléket állítani. Az elsőhöz a volt Fürst Sándor utca adta a névvisszaállítás lehetőségét, bár az sem eredeti volt, Faludynak pedig a Rózsa Ferenc utca kínálkozott, az oda tervezett imaház okán.¹³ 1993. június 15-i képviselőtestületi határozat úgy döntött.¹⁴ *Prímás utca* lett, a volt Zalka Máté u.; *Szent Imre herceg utca* lett, a volt Fürst Sándor u.; *Téglagyári utca* lett, a volt Sallai Imre u. és *Rózsa utca*, a volt Rózsa Ferenc utca.

Itt ér véget egyelőre a címben jelzett utca- és közterület el- és átnevezési szokás gyakorlata.

A dolgozat nem kíván sem minősíteni, sem javaslatokat megfogalmazni a jövőre nézve, csupán helyzetbemutatóra törekedett.

Dr. Stipkovits Ferenc

Gondolkodószeke, Kalotaszeg

¹² Körmend Nagyközség Képviselőtestületének jegyzőkönyve 1948. 1948. 257-258. old.

¹³ Az önkormányzati képviselőtestület 1993. május 25-i ülésének előterjesztése.

¹⁴ Jegyzőkönyv az 1993. június 15-i képviselőtestületi ülés 139/1993. számú határozatából.